

ӘОЖ 378.02:37.016; МҒТАР14.35.09
<https://doi.org/10.47526/habarshy.v3i121.740>З.Н. ЖҰМАТАЕВА¹, С.Н. ЖҰМАТАЕВА²¹педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор
Назарбаев университеті (Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.), e-mail: zzhumatayeva@nu.edu.kz
<https://orcid.org/0000-0003-4666-4868>²Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің оқытушысы
(Қазақстан, Түркістан қ.), e-mail: saule.zhumatayeva@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0001-6917-8315>**ТІЛДІК ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАТЫНАС ҚҰЗЫРЕТТЕРІН
ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ФИЛЬМДЕРДІ ТИІМДІ ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕМЕСІ**

Андатпа. Бұл зерттеу жұмысында мәдениетаралық қатынас құзыретін қалыптастыру мен дамыту теориясы және шет тілдерін оқыту әдістемесінде фильмдерді қолдану теориясына қатысты талдау жұмыстары, сондай-ақ фильмдерді қазақ тілін оқыту курстарында тиімді қолдану мен аталған құзыретті қалыптастырудың әдістемесі және апробациясы нәтижелері ұсынылған. Мәдениетаралық коммуникативті құзыреттілікті дамыту дегеніміз – түрлі мәдениеттердің өкілдері арасында үйлесімді және өнімді қатынастар құру қабілетін дамыту. Жаңа ғасырда мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілік оқытудың негізгі компоненттерінің бірі болып табылады, сондықтан болашақ мамандардың мәдениетаралық хабардарлығын арттыру мақсатында оқыту әдістері мен материалдарын бейімдеу қажеттілігі артып келеді. Заманауи жас мамандар халықаралық аренада бәсекеге қабілетті болуға, жаңа мүмкіндіктерге және түрлі сынақтарға дайын болу үшін, көпмәдениетті ортадағы өзара әрекеттесу және ынтымақтастық құра білу дағдыларын, мәдениетаралық іскерлік қарым-қатынас орнату, сыни ойлау, озық цифрлық технологияларды қолдану дағдыларын қалыптастырып, дамыта білуі қажет.

«Мәдениеттану және қазақ мәдениеті» курсы аясында 45 студенттің қатысуымен жүргізілген зерттеудің нәтижесі ұсынылған әдістеменің студенттерде мәдениетаралық құзыреттілік пен тілдік құзыреттіліктерді қалыптастыру, олардың өз мәдениеті мен басқа елдердің мәдениетіне деген оң көзқарасын дамытып, жалпы мәдениеттің дамуын арттыруда өз тиімділігін көрсетті.

Кілт сөздер: мәдениетаралық коммуникативтік қатынас, құзырет, қазақ тілі, фильм, мәдениет, әдістеме, тілдік дағдылар.

Z.N. Zhumatayeva¹, S.N. Zhumatayeva²¹Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Nazarbayev University (Kazakhstan, Nur-Sultan), e-mail: zzhumatayeva@nu.edu.kz²Lecturer of Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-turkish University
(Kazakhstan, Turkistan), e-mail: saule.zhumatayeva@mail.ru***Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:**

Жұматаева З.Н., Жұматаева С.Н. Тілдік және мәдениетаралық қатынас құзыреттерін қалыптастыруда фильмдерді тиімді қолдану әдістемесі // *Ясауи университетінің хабаршысы*. – 2021. – №3 (121). – Б. 129–146. <https://doi.org/10.47526/habarshy.v3i121.740>

*Cite us correctly:

Zhumatayeva Z.N., Zhumatayeva S.N. Tildik zhane madenietaralyq qatynas quziretlerin qalyptastyruda filmderdі tiimdi qoldanu adistemesi [Methods of Effective Use of Films in the Formation of Linguistic and Intercultural Communication Competencies] // *Iasauı universitetinin habarshysy*. – 2021. – №3 (121). – B. 129–146. <https://doi.org/10.47526/habarshy.v3i121.740>

Methods of Effective Use of Films in the Formation of Linguistic and Intercultural Communication Competencies

Abstract. This study presents an analysis of the theory of the development of intercultural competence and the theory of the use of films in the formation of intercultural communicative competence in teaching foreign languages, as well as approbation of the method of using films in content courses for the formation of this competence in the courses of the Kazakh language. The development of intercultural communicative competence is the development of the ability to build harmonious and productive relationships between representatives of different cultures. Intercultural competence, recognized as one of the key components of learning in the new century, increases the need to adapt teaching methods and materials in order to increase the intercultural awareness of future professionals. To be competitive in the international arena, to be ready for new opportunities and various challenges, modern young professionals need to be able to form and develop skills of interaction and cooperation in a multicultural environment, intercultural and business relations, critical thinking, and the development of skills in the use of advanced digital technologies.

The results of a study conducted as part of the course “Cultural Studies and Kazakh Culture” with the participation of 45 advanced level students showed that the practice of intercultural competence develops their positive attitude towards their culture and the culture of other countries and encourages them to develop general language competence.

Keywords: Intercultural communicative competence, Film, Kazakh Language, Culture, Education, Methodology, Ability.

З.Н. Жуматаева¹, С.Н. Жуматаева²

¹кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор

Назарбаев университет (Казахстан, г. Нур-Султан), e-mail: zzhumatayeva@nu.edu.kz

²преподаватель Международного казахско-турецкого университета имени Ходжи Ахмеда Ясави (Казахстан, г. Туркестан), e-mail: saule.zhumatayeva@mail.ru

Методика эффективного использования фильмов в формировании компетенций языковой и межкультурной коммуникации

Аннотация. В данном исследовании представлен анализ теории развития межкультурной компетенции и теории использования фильмов в формировании межкультурной коммуникативной компетенции при обучении иностранным языкам, а также апробация методики использования фильмов в содержательных курсах данной компетенции на курсах казахского языка. Развитие межкультурной коммуникативной компетенции – это развитие способности выстраивать гармоничные и продуктивные отношения между представителями разных культур. Межкультурная компетенция, признанная одним из ключевых компонентов обучения в новом веке, поэтому увеличивается потребность в адаптации методов и материалов обучения с целью повышения межкультурной осведомленности будущих специалистов. Чтобы быть конкурентоспособными на международной арене, быть готовыми к новым возможностям и различным вызовам, современным молодым специалистам необходимо уметь формировать и развивать навыки взаимодействия и сотрудничества в мультикультурной среде, межкультурных и деловых отношениях, критическое мышление и развитие навыков использования передовых цифровых технологий.

Результаты исследования, проведенного в рамках курса «Культурология и казахская культура» с участием 45 студентов продвинутого уровня, показали, что практика межкультурной компетенции развивает их позитивное отношение к своей культуре и культуре других стран и повышает развитие общеязыковой компетенций.

Ключевые слова: межкультурная коммуникативная компетенция, кино, казахский язык, язык, культура, образование, методология.

Кіріспе

Жаһандық өркениет пен қарқынды дамып келе жатқан ғылыми-техникалық прогресс мемлекеттер арасындағы шекараны күннен-күнге кеңейтіп, әлемнің барлық заманауи салаларында халықаралық ынтымақтастықты дамытуға және жаңа мүмкіндіктер жасауға үлес қосуда. Білім беру мен ғылым саласындағы халықаралық ынтымақтастықтың түрлі формаларын қалыптастыру, халықаралық білім стандарттарын отандық білім беру жүйесінің оқу жоспарларына енгізу қазіргі заманның өзекті тақырыбына айналды. Бүгінгі күні халықаралық аренада бәсекеге қабілетті болуға ұмтылатын заманауи жас мамандар жаңа мүмкіндіктерге және түрлі сынақтарға дайын болу үшін, көпмәдениетті және көпұлтты ортадағы өзара әрекеттесу және ынтымақтастық құра білу дағдыларын, мәдениаралық-іскерлік қарым-қатынас орнату, сыни ойлау, озық цифрлық технологияларды қолдану дағдыларын қалыптастырып, дамыта білуі қажет. Сонымен қатар, өз бетінше жаңа білім алу, дүниетанымын кеңейту, әлеуметтік маңызды мәселелерді талдау және өзіндік дүниетанымдық позицияларын жеткізе білу, мәдени, әлеуметтік, этникалық айырмашылықтар мен құндылықтардың алуан түрлілігін түсіну сынды қабілеттерін де жетілдіруі керек.

Мәдениетаралық коммуникация және мәдениетаралық құзыреттілік тақырыбы көптеген шетелдік, ресейлік және отандық ғалымдардың зерттеу нысанына айналды. Мәдениетаралық қатынас құзыретінің теориясы, мазмұны мен формалары, мәселелері, әдістері мен технологиясын көптеген ғалымдар, атап айтқанда: Э. Холл, Н. Хомский, М. Беннетт, Дж.М., Байрам, И. Халеева, С.Г. Тер-Минасова, Н. Громова, Н. Гальскова, А.П. Садохин, Д.Б. Гудков, Т. Грушевицкая, С.С. Құнанбаева, М.А. Құдайқұлов, М.Х. Балтабаев, Ш.Т. Таубаева, Қ.Құдайбергенова және басқа ғалымдар зерттеді. Демек, мәдениетаралық құзыреттіліктерді қалыптастыру ХХІ ғасырдың маңызды дағдыларының бірі, сондықтан да ол білім берудің кезек күттірмейтін және басым міндеттерінің бірі болып табылады.

Бұл мәселені шешудің бір жолы – көркем фильмдерді, деректі, ғылыми танымдық фильмдер мен әртүрлі мультимедиялық материалдарды пайдалану. Фильмдер мен мультимедиялық материалдар оқытудың құнды құралы болып саналады. Фильмдер шынайылығымен, ақпараттық мазмұнымен және тілдік құралдардың шоғырлануымен ерекшеленеді. Танымал фильмдер өте бай мазмұнды қамтиды және басты кейіпкерлері, оқиғалары, контекстері, диалогтары және дыбыстық эффектілері арқылы білім алушыларға әсерлі тәжірибе ұсына алады. Фильмдер көрерменге өздері кездестірмеген жағдайларды іштей қабылдауға көмектеседі. Демек, оларға әртүрлі теориялар мен тұжырымдамалармен танысуға көмектеседі. Сонымен қатар, фильм студенттердің әртүрлі талқыланған тақырыптарға қызығушылығын тудырып, олардың мәнін ашуға ықпал етеді. Фильмдер тілдік курстарда жиі қолданылады. Тілді шет тілі немесе екінші тіл ретінде оқытуда фильмдерді қолданудың тиімділігі мен тиімділігін дәлелдейтін көптеген зерттеулер бар. Әсіресе, ағылшын тілін оқыту саласында фильмдерді қолдану әдістемесі жайлы көптеген ғылыми еңбектер жарияланған. Фильмдердің басты артықшылығы – олар тек қызықты көңіл көтеру мен тілді үйретудің тиімді құралы ғана емес, сонымен қатар ол өзге мәдениеттерді танып, оларды зерттеуге қызығушылықты ояту мен дүниетанымды кеңейтудің, сөздік қорды байыту, кәсіби және коммуникативтік дағдыларды қалыптастырудың құнды интеллектуалды құралы бола алады. Осыған орай, фильмдер кәсіби құзыреттілікті, әлеуметтік-мәдени құзыреттілікті, мәдениетаралық коммуникативті құзыреттілікті және т.б. құзыреттіліктерді қалыптастыру мақсатында әртүрлі академиялық мазмұндағы курстарда да қолданыла бастады. Нәтижесінде мәдениетаралық коммуникативті құзыреттілікті қалыптастыруда

фильмдерді қолдануға арналған көптеген шетелдік ғалымдардың ғылыми еңбектері жарық көрді.

Бұл зерттеу жұмысының мақсаты – қазақ тілін оқыту үдерісінде фильмдер арқылы мәдениетаралық коммуникативті құзыреттілікті қалыптастыру мен дамытудың тиімді әдістемесін ұсыну. Мақсатқа жету үшін, бірінші, кезекте мәдениетаралық коммуникативті құзыреттілік теориясын және оның қазіргі әлемдегі рөлін қарастырамыз, екіншіден, тіл оқытудағы фильмдерді қолдану әдістемесінің теориясын зерттейміз, үшіншіден, біз тілдік және контенттік курстарда мәдениетаралық коммуникативті құзыреттілікті қалыптастыру құралы ретінде фильмдерді қолдану әдістемесі мен жүргізілген эксперимент нәтижелерін ұсынатын боламыз. Қазақстанда фильмдерді оқу процесінде қолдану әдістемесі соңғы онжылдықтарда зерттеле бастады. Осыған орай бұл зерттеу «Мәдениеттану және қазақ мәдениеті» атты жоғары деңгей студенттеріне арналған контенттік қазақ тілі курсына фильмдер арқылы мәдениетаралық коммуникативті құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған алғашқы әдістемелік және тәжірибелік жұмыс болып табылады.

Методология

Зерттеу жұмысы аралас әдіс негізінде жүргізілді. Біріншіден, тақырыпқа қатысты шетелдік және отандық ғылыми теориялық, педагогикалық-әдістемелік, психологиялық әдебиеттерге анализ жасалды. Екіншіден, «Мәдениеттану және қазақ мәдениеті» қазақ тілі курсының аясында тәжірибе жүргізілді. Курстың мақсаты – Қазақстан мен әлемнің басқа елдерінің мәдениетін зерттеу, салыстырмалы және салғастырмалы талдау негізінде әр мәдениеттің ерекшеліктері мен ұқсастықтарын анықтау және тану, студенттердің дүниетанымы мен мәдени білімдерін кеңейту, сыйластықты арттыру және өз мәдениетіне және басқа елдердің мәдениетіне деген сүйіспеншілік сезімдерін қалыптастыру. Зерттеу барысында фильмдердің мәдениетаралық коммуникативті құзыреттілікті дамытуға және студенттердің тілдік құзыреттілігін арттыруға қосатын үлесі қарастырылды.

Қазақ тілін оқытуда фильмдерді қолданудың тиімді әдіс-тәсілдерін анықтаудағы жүргізілген жұмыс кезеңдері:

1. Фильмдерді таңдау критерийлері мен оларды дәрісте қолдану тәсілдерін сараптау
2. Фильмдермен кезең-кезең бойынша жұмыс жасаудың мақсаты мен міндеттерін анықтау. Сондай-ақ, фильммен жұмыс істеудің әдістемелік жиынтығын құру.
3. Эксперимент жүргізу.
4. Нәтижелерді талдау.

Зерттеу жұмысында теориялық еңбектерді сараптау, салыстырмалы-салғастырмалы анализ, синтез, тәжірибеден өткізу секілді әдістер қолданылды.

Мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілік теориясына шолу

Қарым-қатынастың басты мақсаты – әрқайсысының өзіндік даралығын сақтай отырып, өзара әрекеттесетін мәдени тасымалдаушылардың бірлігіне қол жеткізу.

«Мәдениетаралық коммуникация – бұл әртүрлі мәдениеттерге жататын екі қатысушысының коммуникативті әрекет кезіндегі өзара адекватты түсінісуі» [1].

Мәдениетаралық коммуникативті құзыреттілікті дамыту дегеніміз – түрлі мәдениеттердің өкілдері арасында үйлесімді және өнімді қатынастар құру қабілетін дамыту. Алайда, мұндай байланыстардың бұзылуына әкелетін «мәдени кедергілер» де бар.

«Мәдени кедергілердің» негізгі себептері айқын айырмашылықтардан тыс, түрлі мәдениет өкілдерінің өзіндік көзқарастары, таным-түсінігі мен дүниетанымының болуы, әлемге және басқа адамдарға деген түрлі қарым-қатынастары, сондай-ақ, басқа мәдениеттерді төл ұлттық мәдениетінің призмасы арқылы қабылдауының астарында жатыр. Мәдениетаралық коммуникативті құзыреттілікті қалыптастыру үшін үйретіліп жатқан тілдің лексикалық-грамматикалық бірліктерінің белгілі бір жиынтығын игеріп қана қоймай, олардың ұлттық-мәдени ерекшеліктерін, олардағы ұлттық-мәдени коннотацияларды /

мағыналарды түсіну қажет. Бұл, өз кезегінде, белгілі бір халықтың тарихын, оның мәдениетін, мифологиясын, дәстүрлері мен құндылықтарын терең білместен, сондай-ақ олардың тілде қалай бекітіліп, өрнектелетінін меңгермейінше мүмкін емес. «Сонымен, біз тілді тұтынушы әлемін, мәдениетін сөздің кең этнографиялық мағынасында, олардың тұрмыс-тіршілігін, ұлттық сипаты мен менталитетін тереңірек және мұқият зерттеу қажеттілігі туралы айтып отырмыз» [2, 35-б.].

Америкалық лингвист, мәдениеттанушы және антрополог Эдвард Холл «мәдениетаралық коммуникация» бағытының ғылыми негізін қалаушы болып саналады. Бұл мәселені зерттеу қажеттілігі этносаралық қақтығыстардың, дипломатиялық байланыстардың сәтсіздігінің себептерін анықтау және мәдениетаралық коммуникация жағдайында туындайтын мәселелерді шешу себептерінен пайда болды. Тілдерді мінсіз білу де, туындаған мәселелерді шеше алған жоқ. Осыған байланысты тек тілдерді ғана емес, басқа халықтардың мәдениеттерін, олардың әдет-ғұрыптарын, дәстүрлерін, мінез-құлық нормаларын зерттеу қажеттілігі туралы түсінік қалыптасты [3, 310-б.].

Э. Холл мен Д. Трейгер «Culture as Communication/Мәдениет қарым-қатынас ретінде» кітабында «мәдениетаралық коммуникация» терминін бірінші болып кеңінен қолдануды ұсынды. Олардың пікірінше, бұл адамдар арасындағы қатынастардың ерекше саласын бейнелейді және олар бұл құбылысты тәуелсіз «сюжет» ретінде қарастырды. Авторлар қарым-қатынасты әр адам қоршаған әлемге сәтті бейімделу үшін ұмтылуы керек идеалды мақсат ретінде ұсынды [4].

Жаңа бағыт көптеген ғылым салаларының және көптеген ғалымдарының қызығушылығын тудырды. Олардың көпшілігі Холлдың идеялары мен көзқарастарын дамытты, нәтижесінде мәдениетаралық коммуникация шеңберінде бірнеше бағыттар мен әртүрлі көзқарастар пайда болды. Ғалымдар Г. Колс, В. Гудикунст пен Р. Хаммер, М. Пейдж және Дж. Мартин, М. Хопс, М. Беннетт, тағы басқалар «мәдениетаралық коммуникация» пәнін оқытуды бастады және осы пәнді оқытудың өзіндік тәжірибесімен бөлісіп, мәдениетаралық оқытуды ұйымдастыратын модельдер ұсынды. Олардың ішіндегі ең танымалдары – М. Беннет және М. Хопс модельдері [3, 310-б.].

Мәдениетаралық коммуникация саласындағы жетекші сарапшылардың бірі М. Беннеттің (2004) пікірінше, адамның мәдениетаралық сезімталдығын дамыту қажет. Зерттеуші шетелдік мәдениетті дамыту моделін құрды, мұнда сенсорлық қабылдау мен мәдени ерекшеліктерді түсіндіру – мәдениетаралық сезімталдыққа баса назар аударылды. Мәдени айырмашылықтарды сезіну, Беннеттің пікірінше, бірнеше кезеңнен тұрады. Ол бұл процесі этноцентризмнен этнорелятивизмге біртіндеп көшу процесі ретінде ұсынды.

Алғашқы үш кезең – теріске шығару (айырмашылық жоқ), қорғаныс (айырмашылықтан) және минимизация (айырмашылықты); олар этноцентристік болып табылады, ал екінші үш кезең - қабылдау (жаңа қабылдау/көзқарас тәсілі), бейімделу (жаңа әрекет тәсілі) және интеграция (болмыстың жаңа тәсілі); бұл этнорелятивистік кезеңдер [5, 147-б.].

Вайсман/Wiseman мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілік әртүрлі мәдениеттердегі адамдармен тиімді және орынды өзара әрекеттесу үшін қажетті білім, білік және мотивтен тұрады деп болжайды. Бұл анықтамада мотивация мәдениетаралық құзыреттіліктің кейбір басқа анықтамаларына енгізілмеген ерекше элемент болып табылады және әрі қарай «мәдениетаралық коммуникацияға нақты қатысумен байланысты сезімдер, ниеттер, қажеттіліктер мен талаптардың жиынтығы» ретінде анықталады [6, 4-б.].

Байрам (1997) мәдениетаралық коммуникация құзыретіне шетел тілдерін оқыту тұрғысынан келді. Ол құзыретті мәдениетаралық спикердің лингвистикалық, социолингвистикалық немесе элеуметтік-мәдени білімге бай және өзіндік төл мәдениеті мен басқа жүйелер арасындағы қатынастарды басқару қабілетіне ие екендігін алға тартты [7].

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастыру қазіргі білім берудің мақсаттарының бірі болып табылатындығына көз жеткізе аламыз. Коммуникативті құзыреттіліктің ажырамас бөлігі - бұл мәдени құзыреттілік, ол сайып келгенде мәдениаралық құзыреттілікті кәсіби тұрғыдан игеруге мүмкіндік береді. Мәдениетаралық құзыреттілік толеранттылықты, жаңа білімге ашықтықты, тоналдылық пен қарым-қатынас құралдарын дұрыс таңдай білуді, коммуникациялық стратегия мен өзін-өзі таныстыру формасын болжайды [8].

Шетелдік және ресейлік ғалымдардан басқа, қазақстандық ғалымдар да мәдениетаралық коммуникация құзыреттілігі тұжырымдамасын зерттеді және бұл ұғымға әр түрлі тұрғыдан өз анықтамаларын берді. Мысалы, ғалым Құнанбаева [9, 25-б.] «Мәдениетаралық қатынастардың түпкі нәтижесі – бұл мәдениетаралық қатынас субъектісінің қалыптасуы» дейді. Ғалым А. Нұрлыбекова [10, 142-б.] «Мәдениетаралық құзыреттілік дегеніміз – мемлекет, оның өмір салты, әдет-ғұрпы мен діні туралы білімді игеріп қана қоймай, сонымен қатар өз мәдениеті, өмір салты, адамның мінез-құлқы туралы сөйлей білу» деген тұжырым жасайды.

Шетелдік және отандық ғалымдардың әртүрлі зерттеулеріне талдау жасай отырып, біз мәдениетаралық құзыреттілік тұжырымдамасының пайда болуы ХХ ғасырдың ортасынан басталды, ол әлемдік деңгейдегі ғалымдардың зерттеу объектісіне айналды және қазіргі кезде әрбір адамзат қоғамында мәдениетаралық құзыреттіліктің қажеттілігі туындап отыр деген қорытындыға келеміз. Мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастыруда тілдік дағдылар маңызды рөл атқарады. Тіл – ұлттық мәдениетті сақтаушы және оның негізгі тасымалдаушысы. Сондықтан тілді тек қарым-қатынас құралы ретінде ғана емес, сонымен қатар халықтың мәдениеті туралы ақпарат көзі ретінде зерттеу қажет. Тіл – бұл мәдени және рухани құндылықтарды, адамдардың әдет-ғұрыптары мен дәстүрлерін, ойлау тәсілі мен өмір салтын қабылдауға және түсінуге мүмкіндік беретін әмбебап құрал.

Шетел тілін үйрену процесінде, әсіресе ағылшын тілін оқыту әдістемесінде мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастыру болашақ мамандарды даярлаудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Заманауи талаптарға сай жоғары білікті мамандарды даярлау үшін отандық білім беру саласына әлемдік білім беру жүйелерінің жаңа тәсілдерін енгізу қажет. Осыған байланысты қазақ тілін оқыту әдістемесіндегі маңызды мәселелердің бірі – білім алушылардың мәдениетаралық коммуникативті құзыреттілігін қалыптастыру.

Оқу процесінде фильмдерді қолдану әдістемесі жайлы зерттеулер

Бейне, аудио материалдар мен фильмдерді ең алдымен тілдік курстарда, әсіресе шетел және екінші тіл ретінде оқыту әдістемесінде студенттердің тіл үйрену процесінде шынайы тілдік орта, тіл тазалығы, аутенттілік пен тіл үйренудің жан-жақтылығын қамтамасыз ету мақсатында қолданыла басталды.

Түрлі тіл оқытушылары мен ғалымдар көптеген ғылыми зерттеулері мен әдістемелік еңбектерін фильмдерді оқу үдерісінде қолдану тақырыбына арнап жазды. Атап айтар болсақ, *фильмдерді ағылшын сабақтарында пайдалану тақырыбында* (Baddock, (1996); Lowe, (2007); Kaiser, 2011; Kaiser. et.all (2014); Stempleski, S. (2001), Praveen Alluri (2018), Youming Wang, (2009), *түрік тілін оқыту әдістемесінде* (Adem İşcan., Beytullah Karagöz (2016); Gülseven (2014); İşcan (2011); Йылмаз 2015), *қазақ тілін оқыту әдістемесінде* (Сүлейменова. т.б, (2007); К. Кадашева, (2016); Жұматаева, (2006); А. Қарабаева (2009), Г. Қасымова) (2009), С.Құнанбаева (2010), К.Молдабекова (2014), *жапон, қытай және корей тілдерін оқытуда* (Kambara (2011); Zhang (2011); Cheon (2014); Lee, H., (2000);) және т.б.

Ғылыми-әдістемелік жұмыстарды зерделеп қарасақ, фильмдердің тіл үйренуге оң әсер ететіндігіне көз жеткізе аламыз. Фильмдер сөйлеу, тыңдау, түсіну және жазуды қоса алғанда, түрлі тілдік дағдыларды дамытуда үлкен мүмкіндіктер береді. Оқытылып жатқан тілде

фильмдер мен түрлі бағдарламаларды көргеннен кейін, көптеген студенттердің шет тілін үйрену және сөздік қорларын кеңейту дағдылары қалыптасып, дами бастаған.

Сондай-ақ, фильмдерді пайдалану студенттердің шет тілін үйренуге деген уәждемесін тудырып, ынтасын арттырады. Шетел тілі сабағында фильмдерді қолданудың артықшылықтарын қолдайтын көптеген зерттеулер бар. Бүгінгі таңда ғылыми-техникалық прогрестің қарқынды дамуына орай, қазіргі студенттерді тек тілді үйрену ғана емес, сонымен қатар үйретілетін тілдің төл мәдениетін, тарихын, өзіндік ерекшеліктерін танып, түсіну және тілді сол әлеуметтік ортада дұрыс қолдана білу мәселесі де қызықтырады. Себебі, бүгінгі заманауи мамандардан көпмәдениетті ортада өзара әрекеттесу және ынтымақтастық құра білу дағдылары, озық цифрлық технологияларды игеру, жаңа мүмкіндіктер мен жаңа сынақтарға дайын болуы және халықаралық аренада бәсекеге қабілетті болу дағдылары талап етіледі. Осыған орай, қазіргі әлемнің сұранысына сай мамандарды даярлау мақсатында, оқу процесінде фильмдерді қолданудың рөлі мен әдістемесі де кеңейе түсті. Фильмдер тек шет тілін не екінші тілді үйрету сабақтарында ғана емес, сонымен қатар әртүрлі мамандықтар бойынша кәсіби дағдыларды, коммуникативтік және сөйлеу құзыреттілігін қалыптастырудың, әлеуметтік лингвистикалық құзыреттілікті, мәдениетаралық және мәдениетаралық коммуникативті құзыреттілікті қалыптастырудың құралы, сонымен қатар өзге елдердің дәстүрлері мен мәдени ерекшеліктерін, тарихын зерттеу құралы ретінде де түрлі салалардағы контенттік курстарда да қолданыла бастады.

Білім беру процесінде әртүрлі салалар бойынша жүргізілетін курстарда фильмдерді қолданудың тәжірибесі мен тиімділігі жайлы бірқатар зерттеушілердің ғылыми еңбектері жарияланды, мысалы: *кәсіби, іскерлік қарым-қатынас дағдыларын дамытудың тиімді құралы ретінде* (К.Бурмистрова, Л.Ступникова (2017); Т. Дементьева (2016); Л. Гаспарян (2012); *әлеуметтік-мәдени құзыреттілікті қалыптастыру құралы ретінде* (О. Мутовкина (2017); Л. Михалева); *мәдени білімді меңгерту тетігі ретінде* (Kramsch (2004), Sturm (2012), Wood (1995), Herron. et.all (1999); Kusumarasdyati (2006); Atiya Khan (2015); J. Bottomley (2008); К. Кадашева (2016), В. Канафиева (2013); Л. Бутенко (2014); символдық және мәдениетаралық құзыреттілікті дамыту (S. Pandey (2012); Wilcox (2009); Vanderplank (2010); Bhawuk., Brislin (2000); Champoux (1999); Cardon (2010); Mallinger. et.all (2003); Л. Армоник; С. Жданов (2015); және т.б.

Кардоне айтқандай, фильмдерді қолданудың университет студенттері үшін басты артықшылықтарының бірі – фильмдердің көңілді, қызықты болуы және көптеген жағдайларда басқа мәдениеттерге деген қызығушылықты оята алатындығында болып табылады. Фильмдер өзге мәдениеттерді зерттеу мен ашуда өте құнды интеллектуалды жаттығу құралы бола алады, ал оқытушының басшылығымен және көмегінің арқасында білім алушылар мәдени теориялар мен конструкциялардың қыр-сырын сабақта көрсетілген фильмдер арқылы өте оңай меңгереді [11]. Фильмдер визуалды, аутентті, шынайы және қол жетімді, сонымен қатар, мультимедиялық ортаға үйренген цифрлық дәуірдегі білім алушылар үшін өте тартымды болғандықтан, үйретілетін тіл мен мәдениет арасындағы бірегей байланысты ұсына алатын бірден-бір тиімді құрал болып табылады [12].

Зерттеуші ғалым Вуд: (1995: 13–15) «фильмдердің басты сипаттамасы олардың шындықты көзбен және сөзбен бейнелеуінде» деп тұжырымдайды. Осылайша, фильмдер «білім алушылардың назарын мәтіндерге қарағанда көбірек аудара алады», сондықтан олар «көрерменнің тілдік және паралингвистикалық шынайылық сезімін күшейте отырып», студенттерді «мәдени реалияларды тануға жетелейтін процестің бөлігі бола алады» деп тұжырымдайды [13, 13–15-бб.].

Тілдік құзыреттілікті мәдени құзыреттілікпен қатар дамыту керек. Өйткені тіл мәдениеттен бөлек өмір сүрмейді. Тіл мен мәдениеттің тығыз байланысын Гумбольдт, Сапир Варф, Бодуэн де Куртене және т.б. көптеген танымал ғалымдар дәлелдеді. Халықтың бүкіл

материалдық және рухани мәдениеті, ұлттық сипаты мен ерекшеліктері оның дүниетанымы арқылы тілден көрініс табады. Тіл – адам мен қоғам арасындағы басты дәнекер.

Фильмдерде ұсынылатын үйретілетін тілдің шынайылығы, бай сөздік қоры, мәдени ақпараттылық пен көрнекі элементтер арқылы студенттерге мәдени перспективаларды зерттеуге баса назар аударатын көп өлшемді тілдік оқу құралы ұсынылады. Оқыту барысында фильмдерді қолдану, оқылатын тілдің мәдениеті мен тілдік қорына қол жетімділікті жеңілдетеді, сол арқылы білім алушылардың ынтасы мен өзіне деген сенімділігін арттырады.

Мәдениетаралық коммуникативті құзыретті қалыптастыруда фильмдерді қолданудың тиімділігі

Мәдениетаралық коммуникативті құзыреттілікті қалыптастыру білім беру үдерісі шеңберінде шынайы шет тілдік қарым-қатынас серіктестерінің болмауына байланысты және табиғи орта жағдайынсыз тиімді жүзеге асырыла алмайды. Бұл мәселені шешімін табу түрлі бейне материалдарды, мысалы, көркем фильмдерді, ғылыми және деректі фильмдерді, телесериалдарды, өнер, тарих туралы бейнелерді және т.б. бейне материалдарды пайдалану арқылы жүзеге асырылуы мүмкін. Бейне материалдардың көмегімен табиғи тілдік ортаны және мәдениетаралық коммуникацияның түрлі жағдаяттарын имитациялауға болады. Осы орайда, фильмдер ең тиімді көрнекі құрал болып табылады.

Фильмдердің бірегейлігі мен басты артықшылығы олардың шынайылығында, лингвистикалық құралдардың шоғырлануында, ақпараттық мазмұнында, студенттерге мотивациялық және эмоционалды әсер етуінде. Фильмдердің осы артықшылықтарын егжей-тегжейлі қарастырайық:

1. Фильмдер тіл үйренуге және тілдік сауаттылыққа кең мүмкіндіктер ұсынады

Әдеби-лингвистикалық бірліктердің байлығына байланысты фильмдерді студенттердің сөздік қорын кеңейту материалы, сонымен қатар көптілділік тәсіл шеңберінде лингвистикалық, коммуникативті, мәдениаралық және символдық құзыреттіліктерді дамытуда өте пайдалы құрал ретінде қарастыруға болады.

Тілдерді оқытуда фильмдерді қолданудың тағы бір тиімділігі: студенттер фильмдерді қараған кезде түрлі тұлғалар мен адамдардың мінез-құлықтарына сай сөздердің шынайы айтылуы, интонациясы мен фонетикасын, сонымен қатар әртүрлі фразеологиялық бірліктерді, мақал-мәтелдерді, афоризмдерді, эфемизмдерді, әзіл-оспақты сөздерді, метафораларды естіп-тыңдай алады.

Фильмдерді тіл үйретудегі коммуникативтік қатынастың 4 түрін: тыңдау, жазу, оқу, сөйлеуді дамытуда өте тиімді пайдалануға болады. Фильмдер заманауи оқулықтардағы эмоционалды тілдің болмауы, саяси, әлеуметтік және экономикалық мәселелер мен тарихи қақтығыстарды үстірт қарау сияқты бірқатар кемшіліктердің орнын толтыра алады.

Ғалым М. Кайзер айтқандай: «Фильмдер сонымен қатар студенттерді оқулықтарда жоқ алуан түрлі ақпараттармен таныстырады. Фильмдер түпнұсқа тілді қолданумен танысу мүмкіндігін кеңейтіп, тілді терең меңгеруге ықпал етеді. Сонымен қатар, фильм сыни ойлау қабілеттерін арттырады. Фильм шынайылық пен турашылдықтың елесін жасаса да, оның көп қабатты астарлы мағыналары көрермендердің сезімдері мен таным-түсінігіне әсер ету үшін мұқият ойластырылған. Тіл үйренушілерге кинематографиялық құралдар арқылы мағыналардың қалай жасалатынын, қалыптасатынын және қалай өзгеретінін көрсету бүгінгі жастар үшін өте маңызды».

2. Фильмнің тағы бір ерекшелігі мен мүмкіндіктері – оның ақпараттылығы мен мазмұнының әртүрлілігі

«Бүгінгі күні кино – ұлттық бірегейлікті көрсету формаларының бірі, ұлттық мәдениеттің бір бөлігі болып табылады. Сондықтан көркем фильм ұлттық дәстүрлердің экспоненті әрі жалғастырушысы саналатын ұлттық фольклор: халық ертегілері, әндері,

эпостары секілді құнды дүние. Фильм түсірушілердің әрқайсысы арнайы бір әлеуметтік жағдайларда және бір географиялық аймақтың табиғи көріністерінің әсемдігінен, хош иісінен, ырғағынан нәр алып өседі, белгілі бір ұлттық мәдениетке, өзіндік субмәдениетке жатады» [14, 22-б.].

Кинода, ерекше сала ретінде, саяси және әлеуметтік тарихи құбылыстарды бейнелейтін адамзаттың ең ежелгі тілінің құрылымдары қайта жанданады. Алайда, тіл одан да терең деңгейде менталитет тарихының даму процестерін сипаттайды. Кино – тарихтың терең құрылымдарына енудің бірегей құралы болып табылады және осы тұрғыдан ол ерекше мәдениетаралық әлеуметтік функцияларды орындайды. Сонымен қатар, кино – бұл белгілі бір тілдің шынайы бейнесі ғана емес, сонымен бірге ол тілдің көмегімен ғана адекватты түрде жеткізілетін мән-мазмұны.

Осы позициялардан кино, жарнама мамандарының жұмысында іс жүзінде қолданылмайтын, эмоциялар, ым-ишара, қимыл-әрекеттер, киім, әдет-ғұрып, дәстүр арқылы берілетін белгілі бір елдің мәдениетінің «дәмі мен иісін», яғни шынайылығын сезінудің, сондай-ақ оның ерекшеліктерін түсінудің мүмкіндігі ретіндегі үлкен мәдени қабатты бейнелейді.

«Қазіргі жаһандану жағдайында әр ел мәдениет, тұрмыс, салт-дәстүр және тарих, т.б. саладағы өзіндік ерекшеліктерін сақтауға ұмтылады. Бүгінде басқа мәдениетті танудың тиімді тәсілдерінің бірі – кино, себебі ол жеке және ұжымдық ұлттық кодтарды сақтаушы ретіндегі құрал болып табылады» [15].

Фильмдерден ләззат алу арқылы студенттер басқа елдің мәдениетіне, оның ішінде әдебиетке, музыкаға, сәулет өнеріне, кескіндемеге, тарихқа қол жеткізу арқылы дүниетанымын кеңейтіп, білімдерін байыта алады және тілді қолданудың әлеуметтік ережелерін, қарым-қатынас тәсілдері мен ұлттық құндылықтарды терең түсінеді. Өйткені фильмдерді көрудің тәрбиелік, эстетикалық, интеллектуалды мақсаттары бар. Сонымен қатар, өз мәдениетін басқа елдердің мәдениетімен салыстыру арқылы студенттер басқа мәдениеттерді тереңірек талдап, интерпретациялай алады. Бұл студенттердің адамгершілік қасиеттерін, толеранттылық пен басқа мәдениетке деген шынайы қатынастарын дамытуға, мәдениаралық коммуникативті құзыреттіліктің қалыптастыруға әсер етеді.

3. Фильмдердің психологиялық әсерінің сипаттамасы: адам санасына мотивациялық және эмоционалды әсер етуі

Фильмді тамашалау, оның мазмұнының талдап-түсіну білім алушыларға жағымды және эмоционалды тұрғыда әсер етеді. Оларды ынталандырады, олардың өз күшіне деген сенімділікті оятады және одан әрі жетілдіруге ұмтылдырады. Сонымен қатар, фильмді бірнеше рет көру мүмкіндігі зейінді арттырып, назарды ұстап тұруға көмектеседі және оқу материалын терең қабылдауға ықпал етеді.

Әсер етудің психологиялық ерекшеліктері:

- «видеоның күшті эмоционалды әсері» серіктестік әсерін тудырады ... » [16, 361-б.].
- «видеофильм» әрі қарайғы ізденіс және шығармашылық іс-әрекетке қосымша мотивация тудыру мен ынталандыру құралы ретінде қызмет етеді» [17, 93-б.].
- «шет тілдік материалды игеру процесін жанды, қызықты, проблемалы, сенімді және эмоционалды етеді» [18,192-б.].
- «визуальды қатар контекстегі нақты ақпарат пен тілдік ерекшеліктерді терең түсінуге және бекітуге мүмкіндік береді» [17, 93-б.].

Лихоманова және т.б. видеофильмді әртүрлі коммуникативті аспектілерді біріктіретін күрделі материал ретінде қарастырып, оның тілді оқытудағы артықшылықтарын былайша сипаттайды: «Қарым-қатынастың мазмұндық жағымен қатар, бейнематериалда белгілі бір жағдаяттың орны мен көрінісі және қатынасқа түсушілер тұлғасының жас, жыныс және психологиялық айырмашылықтарына қарай вербальды не бейвербальды іс-әрекеттері мен мінез-құлық ерекшеліктері жайлы визуальды ақпарат қамтылған. Көрнекі диапазон нақты

мәліметтерді де, сөйлеудің лингвистикалық ерекшеліктерін де белгілі бір контекстте жақсы түсінуге және шоғырландыруға көмектеседі» [19,193-б.].

Фильм таңдау критерийлері

Негізгі мақсат – фильмдерді мәдениетаралық коммуникативті құзыреттілікті дамыту және оқушылардың тілдік құзыреттілігін арттыру мақсатында қолдану. Әр фильм студенттерге тілдегі түпнұсқалық мәліметтермен кең ауқымда танысуға мүмкіндік беретін өзінің аутентті дискурсы, тілді қолданудың бірегей әдісі мен мәдени контекстіне қарай таңдалады. Сондықтан фильмнің дұрыс таңдалуы мен нақты тұжырымдалған тапсырмалар сабақтың мақсатына және жақсы нәтижеге қол жеткізуге көмектеседі. Фильмді таңдау критерийлері бірнеше принциптерге негізделеді:

- Тілдік біліктілік деңгейі және түпнұсқалық (аутенттілік): Көрсетілетін фильмді таңдамас бұрын, аудиторияның тілдік деңгейін анықтап алу және студенттердің тілдік деңгейіне сәйкес сапалы түпнұсқалық фильмдерді таңдау қажет.

- Мазмұны, ақпараттылығы мен танымы: фильмнің мазмұны мәдени, тарихи, лингвомәдени, социологиялық және басқа да маңызды танымдық ақпаратты қамтуы тиіс. Жақсы таңдалған фильмдер мәдени шындықты, әлеуметтік және экономикалық мәселелер мен мәдениетаралық қарым-қатынастың әр түрлі жағдайындағы адамдардың мінез-құлқының ерекшеліктерін салыстыруға және қатар қоюға негізделген талдау мен талқылау бағытталған түрлі тақырыптарға шексіз мүмкіндіктер береді. Осылайша, оқушылардың мәдениетаралық қарым -қатынас дағдыларын дамыту мүмкіндігі артады.

- Фильм мазмұнының кәсіби сала тақырыбына сәйкестігі: белгілі бір мамандыққа қатысты ақпарат беретін фильмдер. Мысалы, дәрігерлер немесе заңгерлер, кәсіпкерлер және т.б. туралы фильмдер, олардың көмегімен студенттерді өздері оқып жатқан мамандыққа қатысты кәсіби-лингвистикалық терминдермен таныстыруға, сөздік қорларын толықтыруға, іскерлік дағдыларын дамытуға, кәсіби этика нормаларын және т.б. меңгертуге болады.

- Фильмнің сапасы: фильмді таңдағанда, фильмнің жанрына, стиліне және түсірілім уақытына назар аударған жөн. Сондай-ақ, қоғамға кең танымал, сыншылардың жақсы пікірлері мен жалпыхалықтың сүйіспеншілігіне бөленіп, әмбебап баға алған және әрі әлемді өзгертуге ықпал еткен фильмдерді таңдаған дұрыс.

Фильмді таңдау үшін қандай әдіс қолданылса да, әр фильмнің тіл мен мәдениет және уақыт/кезең арасындағы айқын байланысты көрсететінін есте ұстаған жөн.

Фильмдерді сабақта қолданудың мақсаты мен әдіс-тәсілдері

Фильмдерді қолданудың тиімділігі оларды сабақтың мақсатына сай дұрыс таңдау мен қолданудың әдістемесіне байланысты. Бұл зерттеуде біз студенттердің мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілігін дамыту үшін фильмдерді қолданудың келесі әдістерін ұсынамыз.

Сабақтың шектеулі уақыты көбінесе белгілі бір көріністерде ашылған лингвистикалық лексикалық бірліктер мен мәдени аспектілерді толық қарауға және мұқият талдауға кедергі келтіреді, ал егер фильм үйде көру үшін берілсе, бұл тілдік және мәдени сәттер жиі назардан тыс қалады. Сондықтан біз жұмыстың үш сатылы әдісін ұсынамыз және фильмнің маңызды түйінді нүктелерін қысқа үзінділерге/клиптерге бөлеміз. Бірінші және екінші кезеңде қысқа үзінділермен жұмыс мұғалім мен оқушыларға кең мүмкіндіктер береді. Ал үшінші кезеңде фильм толықтай үйде қайта қаралады.

Фильммен жұмыс үш кезеңге бөлінеді және әр кезеңде түрлі тапсырмалар орындалады:

- 1-кезең. Фильмді көруге дейінгі жұмыстар
- 2-кезең. Фильм көру барысындағы жұмыстар
- 3-кезең. Фильмді көргеннен кейінгі жұмыстар

1-кезең. Фильмді көруге дейінгі жұмыстар

Бірінші кезең – эмоционалды-семантикалық атмосферамен танысу және фильмнің тақырыбына кіріспе.

Бұл кезеңнің мақсаттары:

- Студенттердің уәжемесін тудырып, ынтасын ояту;
- Болжамды тілдік қиындықтардың алдын алу;
- Тілдік және мәдени реалилерге анықтама беру;
- Фильмнің шығу тарихымен таныстыру арқылы қызығушылықты арттыру;
- Студенттердің тақырып/фильм туралы не білетінін немесе не ойлайтынын анықтау;
- Жеке көзқарас;
- Талқылауды бастау және стереотиптерге қарсы тұру [20].

1 кезеңдегі тапсырмалар:

- Фильмнің тақырыбын талқылау. Фильм неліктен бұлай аталады және қандай ақпарат беретіндігін талқылау.
- Студенттер бірнеше топқа бөлінеді. Әр топ өзара көрсетілген фильмнің трейлерін немесе фильмнен алынған суреттерді сипаттайды және соған орай фильмнің мазмұны/сюжеті не жайында екендігіне болжам жасап, болжам сұрақтарын жазады.
- Егер фильм әйгілі адамның өмірбаяны, ел тарихы, әлеуметтік мәселе және т.б. туралы болса, студенттердің қаншалықты сол тақырып бойынша білімді екенін білу үшін немесе стереотиптерге қарсы тұру үшін кіріспе сұрақтарға жауап беру.
- Тілдік және жағдаяттық қиындықтарды жою бойынша жұмыс. Фильмді көру кезінде қиындық тудыратын жаңа, белгісіз және қиын сөздердің, терминдердің тізімін жасау. Сондай-ақ, кәсіби терминологияға, эквивалентсіз лексикаға, мәдени фондық лексикалар, аймақтық географиялық диалекттер мен фразеологиялық бірліктерге ерекше назар аударылады. Лингвомәдени түсініктеме мәдени айырмашылықтарды түсіну және жағдаяттық қиындықтарды шешу үшін қолданылады.
- Фильмнен алынған жаңа сөздер мен сөз тіркестері аясында тіл дамыту. Сөздік қорын молайту және сөздерді белсенді қолдануға бағытталған жаттығу жұмыстарын жүргізу.
- Фильмнің жалпы сюжеті туралы болжам жасау. Жеке немесе жұппен фильмге өз болжамдары арқылы (ойдан шығарылған) сюжет немесе фильмнен не күтетіні туралы жазу тапсырмалары.

2-кезең. Фильм көру барысындағы жұмыстар

Бұл кезеңнің мақсаттары:

- Ақпаратты есту, көру және аутентті қабылдау қабілетін дамыту;
- Лингвистикалық / тілдік түсінікті дамыту;
- Фильмнің мазмұнын түсіну деңгейін бақылау;
- Тілдік дағдылары мен сөйлеу құзыреттілігін қалыптастыру;
- Тілдік белсенділікті арттыру;
- Мәдени, әлеуметтік-мәдени, мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілікті дамыту;

дамыту;

- Студенттердің ойлау, елестету, қиялдау секілді қабілеттерін дамыту;
- Студенттердің бақылау, байқау мен интерпретациялау дағдыларын дамыту;
- Студенттерді сыни тұрғыдан ойлауға және әр түрлі сыни көзқарастарды қабылдай

білуге дағдыландыру.

2-кезеңдегі тапсырмалар:

- Фильмнен қысқаша үзіндіні дыбыссыз көрсетіп, берілген сөздер бойынша диалог құрастыру;

- Көрсетілген үзіндіге қарай оқиганың ары қарайғы барысын болжау немесе мәселенің себебі не шешімін табуды ұсыну;
- Мәтінді немесе диалогты қалпына келтіру: Фрагментті көру кезінде мәтіндегі немесе диалогтағы бос орындарды толтырыңыз.
- Кестені толтыр: фильмді көре отырып, фразеологиялық бірліктерді, афоризмдерді, терминдерді, фондық лексиканы, жаңа түсініксіз сөздерді, сын есімдерді, т.б. кестеге жазу;
- Фразеологиялық бірліктердің мазмұнын пысықтауға бағытталған тапсырмалар, афоризмдер, кәсіби терминология, эквивалентсіз лексика, жаңа сөздер және т.б.;
- Қысқа викториналық тест;
- Кейіпкерлерді сипаттау: Фильмдегі кейіпкерлерге сипаттама беріңіз.
- Рөлдік ойын: Рөлдерді бөліп алып, фильмнен көрініс қою немесе өзін фильмдегі кейіпкерлердің бірі ретінде елестетіп, диалог немесе жағдаятқа қатысты өз жауабын беру;
- Дыбыссыз не үнсіз көру. Бұл әдіс ым-ишара, мимика және белгілі бір әлеуметтік-мәдени контекстке тән қимылдарға баса назар аудартуда аса пайдалы. Мақсат – фильмдегі кейіпкердің эмоциясына, мимикасына, дене тіліне және ым-ишаратына назар аудару. Студенттер шағын топтарда бұл вербальды емес формалардың берілген контексте қандай мағынаны білдіретінін талқылайды.
- Кейіпкердің кейбір қимылдарын тоқтатып/қатырып қойып, әр кейіпкердің ішкі монологын елестетіп көріңіз. Бір студент кейіпкердің позициясын алады, ал екіншісі кейіпкер не ойлайтыны жайлы оның ішкі монологын айтады.
- Фильм сюжетіне негізделген ситуациялық тапсырмалар. Студенттер фильмнен алынған жағдаятта туындаған мәселелерге жеке өз шешімдерін ұсынуға арналған тапсырмалар.
- Эпизодты түсінуге арналған тапсырмалар, «шын/жалған» сұрақтар немесе жауаптар;
- Студенттерді екі топқа бөлу. Бірінші топтағы студенттер фильмнің үзіндісін көреді, содан кейін екінші топтағы студенттерге фильм үзіндісінің мазмұнын әңгімелеп беруі тиіс.
- Фильмнің мазмұнына байланысты келесі салалардың біріне немесе бірнешеуіне қатысты мәдениетаралық айырмашылықтарды көрсететін бірнеше эпизодты таңдаңыз: ым-ишара, мимика, дене тілі, қимылдар; мәдени ерекшеліктер; көше мәдениеті; мерекелер, салт-дәстүр, әдет-ғұрыптар; отбасы мәдениеті; гендерлік мәселелер; әке мен бала мәселесі; стереотиптер, ұлтшылдық, нәсілшілдік, т.б. Фильмде көрсетілген мәдениет пен сіздің елдегі жағдайлар арасындағы айырмашылық немесе ұқсастық жайлы топпен немесе жұппен талқылау.

3-кезең. Фильмді көргеннен кейінгі жұмыстар

Бұл кезеңнің мақсаттары:

- Мәдениетаралық қарым-қатынас құзыреттілігін қалыптастыру;
- Сын тұрғысынан ойлауды және фильмнің мазмұнын талдай білу қабілетін арттыру;
- Сөздік қорын байыту және сөздік қорын күнделікті өмірде қолдануға ынталандыру;
- Көпшілік алдында сөйлеу және өз пікірін айта білу қабілетін дамыту;
- Шығармашылық жазу дағдыларын дамыту.

3 кезеңдегі тапсырмалар:

- Студенттер бірінші кезеңде фильмді көрер алдында жасаған фильм сюжеті туралы болжам сұрақтармен жұмыс;
- Фильмнен алған әсері туралы және фильм студенттің күткеніне сәйкес келді ме немесе одан да асып түсті ме? деген сұраққа жауап жазу;
- Фильм жайлы қысқаша мазмұндама жазу;

- Фильмде көрсетілген мазмұнды, мәдени ақпаратты, әлеуметтік немесе басқа да мәселелерді меңгеруге және талқылауға арналған тапсырмалар. Талқылау тақырыптары: «Фильмде көрсетілген ұлттық-мәдени ерекшеліктер», «Фильмде көрсетілген әлеуметтік мәселелер/проблемалар және олардың қазіргі қоғамдағы көрінісі», «Ім-ишара тілінің, мимиканың, интонацияның, тембрдің, түстің және басқа вербальды емес байланыс құралдарының мағынасы мен сипаттамасы», т.б.
- Сын тұрғысынан ойлауды дамытуға арналған сұрақтар: «Неге ... (фильмдегі кейіпкер) бұлай жасады?», «Сіз қалай әрекет етесіз/ ... орнында қалай жауап берер едіңіз ... (кейіпкердің аты)?», «Неге .. бұлай болды?», « Ал егер ....? », « ... қандай фактілер әсер етті?», «Не көмектесті ...?», «... бұл мәселені шешудің тағы қандай жолдары болды? », және т.б.
- Рөлдік ойындар: а) танымал журналға немесе телебағдарламаға фильмнің режиссері немесе актері ретінде сұхбат беру; б) журналист ретінде газетке фильм туралы мақала жазу;
- Екі фильм бойынша салыстырмалы видео-анализ эссе жасау. Ол үшін көрсетілген фильмге мазмұны мен жанры ұқсас бір шетелдік немес отандық фильмді таңдауға болады.
- Фильмде көрсетілген елдің мәдениетін өз еліңіздің не жергілікті мәдениетпен салыстыру;
- Фильмде көрсетілген мәдениет шеңберіндегі әртүрлілікті сипаттау;
- Басты кейіпкердің атынан басқа адамға немесе студенттерге хат жазу;
- Фильмнің мазмұны бойынша эссе жазу;
- Фильмнің жалғасы жайлы сценарий жазу.

Тәжірибе және нәтижелер

Тәжірибеге қатысушылардың жалпы саны 19 мен 23 жас аралығындағы 45 студент (28 әйел және 17 ер адам). Фильмдерді іріктеу критерийлері мен студенттер арасында жүргізілген сауалнама нәтижелері бойынша отандық «Қыз Жібек» фильмі, ал салыстырмалы талдау үшін – «Ромео мен Джульетта» фильмі таңдалды. «Қыз-Жібек» фильмі XVI ғасырдағы қазақтың поэтикалық халық аңызына негізделген, ол батыл жауынгер Төлеген мен сұлу Жібектің махаббаты туралы баяндайды. Алайда бұл махаббат оқиғасы қайғылы аяқталды. Төлегенді бұрын Жібектің сезімі үшін күрескен Бекежан (қарсылас әулеттен шыққан батыр) айуандықпен өлтіреді. Жібек Төлегеннің өлгенін біліп, өзіне қол салады.

Ал, салыстырмалы талдау үшін таңдаған «Ромео мен Джульетта» фильмі – Уильям Шекспир жазған трагедияға негізделіп түсірілген. Өлімі өзара соғысушы отбасыларын татуластыратын екі жас ғашықтың махаббаты жайлы фильм. Екі фильмнің мазмұны мен сюжеті мағынасы жағынан ұқсас. Екі фильм де өз кезеңіндегі қиын жағдайларды бейнелейді және мәдени-әлеуметтік әдет-ғұрыптар мен дәстүрлердің бай жиынтығын, классикалық тілді қолдану тәсілдерін, сөйлеу мәнері мен әдеби лексиканың кең спектрін ұсынады. Салыстырмалы анализ жасауға бағытталған тапсырмалар, мысалы, бейне-анализ эссе, сценарий жазу, сюжетке болжам жасау, мақала не интервью жазу немесе сыни көзқарастарын дамытуға арналған талқылау сұрақтары, және т.б. тапсырмалар студенттердің интеллектуалдық қабілеттерін дамыту мен мәдениетаралық қатынас құзыреттерін қалыптастыруға көптеген мүмкіндіктер береді.

Тәжірибе жұмысы «Фильмдерді сабақта қолданудың мақсаты мен әдіс-тәсілдері» бөлімінде көрсетілген 3 кезең бойынша сөйлеу әрекетінің: тыңдау, сөйлеу, оқу, жазу дағдыларын дамытуға бағытталған тапсырмаларды орындау арқылы жүзеге асырылды.

Курс соңында студенттерге сабақта фильмдерді қолданудың артықшылықтары мен кемшіліктерін бағалауға арналған қысқа сауалнама берілді. Сауалнамада Лайкерт бес балдық

шкаласы қолданылды, келіспейтіндерден келісетіндерге дейін. Жиналған мәліметтерге анализ жасалды. Сауалнама нәтижелері 1-кестеде келтірілді (1-кесте).

1-кесте – Сауалнама нәтижелері

№	Сұрақтар	мүлдем келіспеймін	келіспеймін	бейтарап	келісемін	толықтай келісемін
1	Фильмдерді қолдану тыңдап-түсіну қабілетін дамытады	0	0	0	18	27
2	Фильмдер мотивация мен қызығушылықты арттырады	0	0	0	20	25
3	Фильмдер жаңа сөздер, терминдер мәдени тілдік бірліктерді үйренуге, сөздік қорды байытуға көмектеседі	0	0	1	16	28
4	Фильмдер көмегімен сіз басқа елдердің мәдениеті, әдет-ғұрпы мен дәстүрі туралы, саяси, экономикалық, әлеуметтік жағдайы және т.б. туралы білімдерге ие бола аласыз, сонымен қатар дүниетанымыңызды кеңейте аласыз.	0	0	0	16	29
5	Талқылау, анализ жасау тапсырмалары сын тұрғысынан ойлау қабілетін дамытады	0	0	0	7	38
6	Салыстырмалы бейне-анализ эссе мәдениеттанымдық құзыретті дамытуға көмектеседі	0	0	0	14	31
7	Фильмдер – толеранттылықты, жомарттықты, басқа ұлт өкілдеріне және олардың мәдениетіне құрметпен қарау дағдысын қалыптастырады.	0	0	0	21	24
8	Фильмдер тіл үйренуде өте пайдалы құрал болып табылады	0	0	0	14	31

Дискуссия

Сауалнама нәтижелері студенттердің фильмдерді сабақта қолдануға қатынасын көрсетеді. Қатысушылардың көпшілігі фильмдерді пайдалы және ынталандырушы құрал деп санайды. Фильмдер арқылы студенттердің тілдік дағдыларды, тыңдап-түсіну, сөйлеу, жазу қабілеттері ғана емес, сонымен қатар мәдениетаралық, әлеуметтік-мәдени білім мен мәдениетаралық коммуникациялық, лингвистикалық құзыреттері, т.б. дамиды. Фильмде ұсынылған бай әдеби лексикамен және лингвомәдени базамен жұмыс жасау тапсырмаларының арқасында студенттер сөздік қорын байытып, оларды күнделікті қарым-қатынаста еркін қолдануды үйренді. Мәдени салт-дәстүрлер, әдет-ғұрыптарды, әлеуметтік, саяси және т.б белгілі бір мәселелерді талдауға, талқылауға, салыстыруға, салыстыруға бағытталған тапсырмалар оқушылардың сыни ойлауын, шығармашылық қабілетін

арттыруға, өз көзқарасын еркін және жүйелі түрде жеткізуге, тұжырым жасауға, жанашырлық, түсіністік, мейірімділік және басқаларға құрмет сезімдерін ояту және дамытуға көмектеседі.

Дегенмен, бірқатар мәселелер де туындады. Мәселелердің бірі студенттердің тілді меңгеру деңгейіне қатысты болды. Бұл курс қазақ тілінің жоғары деңгейіне арналған және барлық студенттерден қазақ тілінің жоғары деңгейі талап етілетіндігіне қарамастан, олардың кейбіреулері фильмдегі әр түрлі актерлердің кейбір сөздері мен сөз тіркестерін түсінуде қиындықтарға тап болды. Себебі, студенттердің бір бөлігі қазақ мектебінің түлектері болса, екіншілері орыс тілді мектептердің түлектері, олар қазақ тілі курсының ортадан жоғары деңгейін бітіргеннен соң ғана аталған курсқа келеді. Дегенмен, қазақ мектептері мен орыс тілді мектептерді бітірген студенттер арасында тілдік деңгей бойынша айырмашылық байқалып тұрады. Соның салдарынан кей жағдайларда фильмдегі жаңа сөздер мен сөз тіркестерін тыңдап-түсінуге қатысты мәселе туындайды.

Келесі мәселе фильмді таңдауға қатысты болды. «Қыз Жібек» фильмімен салыстырмалы анализ жасау үшін «Ромео–Джульетта» фильмінің нұсқаларының бірін таңдау қажет болды. Бұл фильмнің әр жылдары әр елде түсірілген бірнеше нұсқасы бар екен. Талқылау мен дауыс беру нәтижесінде біз «Ромео Джульетта» фильмінің 2013 жылғы нұсқасын алдық.

Тағы бір басты мәселе, фильмді таңдағанда, фильмді таңдау курстың бағыты мен мақсаттарына немесе нақты модульге сай болуы керек екенін есте ұстаған жөн. Сонымен қатар, Марк Муллингер және басқалар айтқандай, оқытушылар фильмдердің оқиғаны не тарихты белгілі бір режиссердің өзіндік жеке көзқарасы бойынша әңгімелейтінін есте ұстауы керек. Бұл көзқарас студенттердің фильмге жасаған өзіндік интерпретациясына қарай, олардың қарсылықтарын не құптау сезімдерін тудыруы мүмкін [21].

Фильмдегі бір көрініс не жағдаят және сахнадағы актерлердің іс-әрекеті әр түрлі саладағы не түрлі әлеуметтік деңгейдегі студенттерге әрқалай әсер етуі мүмкін. Нәсілге, кастаға, тілге, дінге немесе кез келген басқа көзқарасқа байланысты кейбір қажетсіз көріністер сабақта ыңғайсыз жағдайлар туындатуы және көрсетілетін фильмдер белгілі бір топтарға қатысты студенттер арасында белгілі бір стереотиптерді күшейтуге ықпал етуі мүмкін. Сондықтан оқытушы бұл мәселені алдын-ала мұқият қарастырып, олардың алдын-алуы тиіс.

Қорытынды

Зерттеу жұмысының мақсаты – қазақ тілін контенттік курстарда оқыту үдерісінде фильмдерді қолдану және фильмдер арқылы мәдениетаралық коммуникативті құзыреттілікті қалыптастыру әдістемесін түзу. Мәдениетаралық құзыреттілікті дамыту теориясы мен шет тілдерін оқытуда аталған құзыреттілікті қалыптастыру барысында фильмдерді қолдану теориясы мен әдістемесіне қатысты ғылыми материалдарды талдау нәтижелері мен қазақ тілі курстарында фильмдер арқылы мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру әдістемесін апробациялау негізінде біз дұрыс таңдалған фильмдердің студенттерде мәдениетаралық қатынас құзыреттілігін қалыптастыруға, көркемдік, эстетикалық және танымдық қажеттіліктер мен мотивтерді дамытуға, сондай-ақ интеллектуалды, лингвистикалық, коммуникативтік білік-дағдыларын дамытуға оң ықпал ететініне көз жеткіздік. Бұл жұмыста қазақ тілі курстарында фильмдерді тиімді қолданудың әдістемесі, нақтырақ айтқанда: фильммен жұмыс жасаудың әдіс-тәсілдері, оны сабақта қарауды ұйымдастыру, фильммен жұмыс жасаудың кезеңдік тапсырмалары жасалды. Ұсынылған оқыту әдістемесі мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастыруға тиімді ықпал етіп қана қоймай, сонымен қатар тыңдау, түсіну, ауызша сөйлеу дағдылары, сөздік қорын байыту, грамматика, жазу және мотивацияны арттыру сияқты бірқатар дағдыларды дамытуда да аса пайдалы болып табылады. Аутенттік бейнематериалдар студенттерге табиғи ортаға

енуге мүмкіндік беретін шынайы сөйлеу контексті ұсынады. Мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілік деп біз студенттердің ұлтаралық мәдени ерекшеліктер мен ұқсастықтарды салыстыру мен ажырата білу дағдыларын дамытуға бағытталған, сондай-ақ адамдардың вербальды және вербальды емес қарым-қатынастың түрлі жағдайындағы іс-әрекеті мен мінез-құлқын тануды үйретуге бағытталған құзыреттілікті айтамыз. Шығармашылық және зерттеу жұмыстары негізінде студенттер тілдік дағдылармен қатар өзара қарым-қатынас жасау әдебін, толеранттылықты, дербестікті, жауапкершілікті, сыни тұрғыдан ойлау мен бағалау дағдыларын да дамытады. Сонымен қатар, көпшілік алдында сөйлеу, шешендік өнер, өз бетінше шешім қабылдау, ынтымақтастық, топпен жұмыс істеу, пікірталас жүргізу, ақпаратты табу және өңдеу қабілетерін меңгереді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. – М.: Русский язык, 1990. – 246 с.
2. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М.: Слово/Slovo, 2000. – 624 с.
3. Садохин А.П. Введение в теорию межкультурной коммуникации [Language and intercultural communication]. – М.: Высшая школа. 2005. – 310 с.
4. Головлева Е.Л. Основы межкультурной коммуникации. – Ростов на Дону: Феникс, 2008. – 224 с.
5. Bennett J.M., Bennett M.J. Developing Intercultural Sensitivity: An integrative approach to global and domestic diversity / J.M. Bennet, M.J. Bennett // Handbook of Intercultural learning 3rd ed. / D. Landis, J.M. Bennett, M.J. Bennett. – Thousand Oaks, CA: Sage, 2004. – P. 147–165.
6. Wiseman R.L. Intercultural communication competence. In W.B. Gudykunst, & B. Mody (Eds.), Handbook of international and intercultural communication. Thousand Oaks, CA: Sage. – 2002. – P. 207–224.
7. Байрам М. Обучение и оценка межкультурной коммуникативной компетенции. Клеведон, Великобритания: Multilingual Matters Ltd. 1997. – 159 с.
8. Леонтович О.А. Россия и США. Введение в межкультурную коммуникацию: Руководство. – Волгоград, 2003. – 399 с.
9. Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования. – Алматы, 2010. – 350 с.
10. Нурлыбекова А. Межкультурная компетенция в контексте культурного диалога. Материалы Международной научно-практической конференции. Польша, 2008. – 186 с.
11. Cardon P.W. Using Films to Learn About the Nature of Cross-Cultural Stereotypes in Cross-Cultural Business Communication Courses. Business Communication Quarterly. Volume 73, Number 2, June 2010. – P. 150–165.
12. Sturm J. Using film in the L2 classroom: A graduate course in film pedagogy. Foreign Language Annals. – 2012. – №45(2). – P. 246–259.
13. Wood D. Film communication theory and practice in teaching English as a foreign language. – New York, NY: Edwin Mellen Press, 1995. – 179 p.
14. Ельцова К.К. Менталитет народов в кино. – М.: МГУ им. М.В. Ломоносова, 2003. – 210 с.
15. Канафьева В.В. Кино как наглядное пособие для изучения межкультурных аспектов // Вестник ПАГС. – 2013. – №5 (38). – С. 86–92.
16. Щукин А.Н. Методика обучения речевому общению на иностранном языке: Учебник для преподавателей и студентов языковых вузов. – Москва: Икар, 2011. – 454 с.
17. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: углубленный курс: Учебник для студентов и преподавателей вузов. 2-е изд. – Москва: Астрель, 2010. – 238 с.

18. Комарова Ю.А. Использование видео при изучении языка в средней школе. Модернизация общего образования. – Санкт-Петербург, 2006. – 225 с.
19. Лихоманова Л.Ф., Серышева И.Л. Возможности использования видео в процессе обучения иностранному языку // Материалы научно-методической конференции Северо-Западного института управления. – 2011. – №1. – 293 с.
20. Pldiko Lazar. Incorporating intercultural communication training in language teacher education. ICCinTE ECML, Graz, October 12–16th. 2004. Workshop.
21. Mark Mallinger, Gerard Rossy. Film as a Lens for Teaching Culture: balancing concepts, ambiguity, and paradox // Journal of Management Education, 27. 2003. – P. 608–624.

REFERENCES

1. Vereshchagin E.M., Kostomarov V.G. Yazyk i kultura [Language and culture]. – M.: Russkii yazyk, 1990. – 246 s. [in Russian]
2. Ter-Minasova S.G. Yazyk i mezhkulturnaya kommunikaciya. – M.: Slovo/Slovo, 2000. – 624 s. [in Russian]
3. Sadohin A.P. Vvedenie v teoriyu mezhkulturnoi kommunikacii. – M.: Vysshaya shkola. 2005. – 310 s. [in Russian]
4. Golovleva E.L. Osnovy mezhkulturnoi kommunikacii [Basics of intercultural communication]. – Rostov na Donu: Feniks, 2008. – 224 s. [in Russian]
5. Bennett, J.M., Bennett, M.J. Developing Intercultural Sensitivity: An integrative approach to global and domestic diversity / J.M. Bennet, M.J. Bennett// Handbook of Intercultural learning 3rd ed./ D. Landis, J.M. Bennett, M.J. Bennett. – Thousand Oaks, CA: Sage, 2004. – Pr. 147–165. [in English]
6. Wiseman R.L. Intercultural communication competence. In W.B. Gudykunst, & B. Mody (Eds.), Handbook of international and intercultural communication. Thousand Oaks, CA: Sage. – 2002. – P. 207–224. [in English]
7. Bairam M. Obuchenie i ochenka mezhkulturnoj kommunikativnoi kompetencii [Teaching and evaluation of intercultural communicative competence]. Klevedon, Velikobritaniya: Multilingual Matters Ltd. 1997. – 159 s. [in Russian]
8. Leontovich O.A. Rossiya i SSHA. Vvedenie v mezhkulturnuyu kommunikaciyu: Rukovodstvo [Russia and the USA. Introduction to Intercultural Communication: A Guide]. – Volgograd, 2003. – 399 s. [in Russian]
9. Kunanbaeva S.S. Teoriya i praktika sovremennogo inoyazychnogo obrazovaniya [Theory and practice of modern foreign language education]. – Almaty, 2010. – 350 s. [in Russian]
10. Nurlybekova, A. Mezhkulturnaya kompetenciya v kontekste kulturnogo dialoga [Intercultural competence in the context of cultural dialogue]. Materialy Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferencii. Polsha, 2008. – 186 s. [in Russian]
11. Cardon, P. W. Using Films to Learn About the Nature of Cross-Cultural Stereotypes in Cross-Cultural Business Communication Courses. Business Communication Quarterly, Volume 73, Number 2, June 2010. – P. 150–165. [in English]
12. Sturm, J. Using film in the L2 classroom: A graduate course in film pedagogy. Foreign Language Annals. – 2012. – №45(2). – P. 246–259. [in English]
13. Wood, D. Film communication theory and practice in teaching English as a foreign language. – New York, NY: Edwin Mellen Press, 1995. – 179 p. [in English]
14. Elcova K.K. Mentalitet narodov v kino [The mentality of the peoples in the cinema]. – M.: MGU im. M.V. Lomonosova, 2003. – 210 s. [in Russian]
15. Kanafeva V.V. Kino kak naglyadnoe posobie dlya izucheniya mezhkulturnykh aspektov [Cinema as a visual aid for the study of intercultural aspects] // Vestnik PAGS. – 2013. – №5 (38). – S. 86–92 [in Russian]

16. Shchukin A.N. Metodika obucheniya rechevomu obshcheniyu na inostrannom yazyke [Methods of teaching speech communication in a foreign language]: Uchebnik dlya prepodavatelej i studentov yazykovyh vuzov. – Moskva: Ikar, 2011. – 454 s. [in Russian]
17. Solovova E.N. Metodika obucheniya inostrannym yazykam: uglublennyj kurs [Methods of teaching foreign languages: advanced course]: Uchebnik dlya studentov i prepodavatelej vuzov. 2-e izd. – Moskva: Astrel, 2010. – 238 s. [in Russian]
18. Komarova Yu.A. Ispolzovanie video pri izuchenii yazyka v srednei shkole. Modernizaciya obshchego obrazovaniya [Using videos when learning a language in high school. Modernization of general education]. – Sankt-Peterburg, 2006. – 225 s. [in Russian]
19. Lihomanova L.F., Serysheva I.L. Vozmozhnosti ispolzovaniya video v processe obucheniya inostrannomu yazyku [The possibilities of using video in the process of learning a foreign language] // Materialy nauchno-metodicheskoy konferencii Severo-Zapadnogo instituta upravleniya. – 2011. – №1. – 293 s. [in Russian]
20. Ildiko Lazar. Incorporating intercultural communication training in language teacher education. ICCinTE ECML, Graz, October 12–16th. 2004. Workshop. [in English]
21. Mark Mallinger, Gerard Rossy. Film as a Lens for Teaching Culture: balancing concepts, ambiguity, and paradox // Journal of Management Education, 27. 2003. – P. 608–624. [in English]